

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI
İntibah dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı

**Eynəlgüzat Miyanəci yaradıcılığında
təşbehlərin bədii-fəlsəfi məzmunu**

Ülkər Məmmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu,
Azərbaycan.

E-mail: u.z.m-9-9@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-1296-8193>

Annotasiya. XII əsrin görkəmli mütəfəkkiri Eynəlgüzat Miyanəcinin (1099-1131) Azərbaycan elmi və ədəbiyyatında xidmətləri böyükdür. Alimin fəlsəfi məzmunlu yaradıcılığı üslub və dil xüsusiyyətlərinə görə misilsiz ədəbi nümunələrdir. Məqalədə filosof-şairin şeirlərində işlədilmiş bənzətmələr, təşbehlər seçilərək təhlil olunmuşdur. Burada onun Şərq ədəbiyyatında geniş yayılmış ruh və cisim, şərab mövzulu şeirləri Azərbaycan ədəbiyyatının digər iki mütəfəkkiri: Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi (1154-1191) və İmadəddin Nəsiminin (1369-1417) yaradıcılığı ilə müqayisə edilmişdir. Mütəfəkkir şeirlərində söz seçiminə xüsusi diqqət yetirmişdir. Məqalədə şeirlərin bədii təhlili ilə yanaşı, fəlsəfi məna daşıyan bəzi sözlərin izahı verilmişdir. Göstərilmiş nümunələrdə müəllifin fəlsəfi fikirlərinin bədii şəkildə ifadəsi Eynəlgüzat Miyanəcinin filosof-şair keyfiyyətini bir daha nümayiş etdirmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, Eynəlgüzat Miyanəci, Şihabəddin Sührəvərdi, İmadəddin Nəsimi, şeir, təşbeh

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.177>

Məqaləyə istinad: Məmmədova Ü. (2020) *Eynəlgüzat Miyanəci yaradıcılığında təşbehlərin bədii-fəlsəfi məzmunu*. "Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı", № 1, səh. 17-23

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 01.08.2020; qəbul edilib – 13.08.2020

**Artistic and philosophical content of similes
in the creativity of Aynalkuzat Miyanedji**

Ulkər Məmmədova

Doctor of Philosophy in Philology, Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS,
Azerbaijan.

E-mail: u.z.m-9-9@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-1296-8193>

Abstract. Aynalkuzat Miyanedji (1099-1131), a prominent thinker of the 12th century, made unexampled contributions to Azerbaijani science and literature. The philosophical content of the scientist's work on stylistic and linguistic features are considered unique literary samples. In the article, the comparisons and similes used in the poems of the philosopher-poet were selected and analyzed. Here, his poems on soul and matter, wine, which are widespread in Eastern literature, were compared with the works of two other thinkers of Azerbaijani

literature: Shihab al-Din Yahya al-Suhrawardi (1154-1191) and İmadəddin Nəsimi (1369-1417). The thinker paid special attention to the choice of words in his poems. The article, along with an artistic analysis of poems, provides an explanation of some words that have philosophical meaning. In the above examples, the author's artistic expression of philosophical ideas once again demonstrated the philosophical and poetic quality of Aynəlkuzat Miyanədjı.

Keywords: Azerbaijani literature, Aynəlkuzat Miyanədjı, Shihab al-Din al-Suhrawardi, İmadəddin Nəsimi, poem, simile

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.177>

To cite this article: Məmmədova U. (2020) *Artistic and philosophical content of similes in the heritage of Aynəlkuzat Miyanədjı*. "Azerbaijan Literature Studies", Issue 1, pp. 17-23

Article history: received – 01.08.2020; accepted – 13.08.2020

Giriş / Introduction

Orta əsr müsəlman Şərqiində yaranmış elmi və ədəbi əsərlər hər zaman Şərq və Qərbi tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu mədəniyyətin köklərini araşdırarkən həmin yüzillikləri əhatə edən tarixin hər bir səhifəsində müxtəlif xalqların xidmətlərinə rast gəlinir. Qürurverici haldır ki, onlar arasında əslən Azərbaycandan olan şəxsiyyətlər də vardır.

Müasir tədqiqatlarda XII əsr müsəlman Şərqiində elm və mədəniyyət tarixindən bəhs edərkən digər görkəmli şəxsiyyətlərlə yanaşı, Eynəlkuzat Miyanəcinin (1099-1131) də irsi araşdırılır. Onun əsərləri dərin fəlsəfi məzmunu ilə yanaşı, ədəbi-bədii xüsusiyyətlərinə görə də maraqlı doğrudur.

Əsas hissə / Main Part

Məlumdur ki, dilin səlisliyi, axıcılığı, söz zənginliyi və kəlmələrdən ustalıqla istifadə edilməsinə bədii ədəbiyyatlarda xüsusi diqqət yetirilmişdir. Əsasən də, şeiriyyatda bu keyfiyyətlər hər zaman filoloqlar, ədəbi tənqidçilər üçün müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Bədii ədəbiyyatda kəlmələrin işlənmə mexanizminə görə geniş yayılmış növlərdən biri təşbehdir.

Təşbehin mahiyyətini və növlərini tədqiqatlarda müxtəlif mənbələrə əsaslanan izahlar vardır. Söylənilmiş hər bir fikirdən aydın olur ki, bu iki və ya daha çox predmet, məfhum arasında müqayisə, bənzərlik yaratmaqdır [1, s. 203].

Eynəlkuzat Miyanəci dövrünün görkəmli filosofu olmaqla yanaşı, yaradıcılığında Şərq ədəbiyyatında geniş yayılmış bədii ifadə vasitələrindən, o cümlədən bəzi bənzətmələrdən məharətlə istifadə etmişdir. Mütəfəkkirin yaradıcılığında insanın cismi və ruhu ilə bağlı gözəl bənzətmələrdən istifadə olunmuşdur. Bu mövzuya təkcə Eynəlkuzat Miyanəcinin deyil, Azərbaycan ədəbiyyatının digər nümunələrində, ümumən Şərq ədəbiyyatında tez-tez rast gəlinir. Onların birində deyilir:

*Ürəyim libasını sığmaqca qda buraxdı
Orada yüzlərlə səbəbə yol olmur
Ayda mənim kimi iki yüz aşığı
Öldürülür ki, ah da etmirlər [5, s. 70].*

Eynəlkuzat Miyanəci ilk misrada "ürəyim libasını" dedikdə insan cismini nəzərdə tuturdu. Ruhu həmin libası geyinərək maddi aləmə bağlanmışdır. Onun qəlbi ilahiyyə olan sevgisizlə yüksək məqama can atır, bəşəri həyatdan daha çox əbədlilik sevdəsi ilə yaşayır. Həsərlə dolu qəlbin ən

böyük arzusu vüsala qovuşmaqdır. Bununla da sanki öz saxlan yerindən çıxaraq müqəddəs bir yola qədəm qoyacaqdır. Hər hansı şübhəyə, ehtimala yer olmayan bu yola başlayan aşıq bütün məburiyyətləri, çətinlikləri göz önünə alaraq cismani yoxluğuna da hazırdır. Öz məhəbbəti nəminə atılan bu addımla sevgisini nümayiş etdirir və mətin dayanır. O, həmin eşqin yolunda canından keçməyə hazır çoxlu aşıqların varlığını bilir. Hər kəs vüsala qovuşmaq üçün düşünmədən cismani ölümünə razılaşır ki, əbədi həyatı qazansın. Çünki ədəbiyyatın yeganə yolu budur.

Təbii ki, şeirdə cisman maddi aləmdə bağlılıq yaradan "libas" adlandırılması Eynəlkuzat Miyanəci təxəyyülünün gözəl bənzətmələrindən biridir.

Dünyanın faniyindən, yer aləmində insanların qonaq olduğunu, sufinin əbədi dünyaya sevdasını anladan, eyni zamanda bədii xüsusiyyətlərlə seçilən başqa şeirdə isə mütəfəkkir ruhu qəfəsə salınmış quşa bənzətməşdir:

*Ürək haqiqətin sivarisidir ki, onda həbs olunub,
Yer aləmində bir müddət qonaqdır.
Ürək haqiqət quşudur, Haqq aləmində,
Ney özü şahın quşudur ki, sultanın bəzəyidir.
Ürək canla canlıdır, can Haqqla canlı,
Can ürəkdədir və gah ürək candadır [5, s. 280].*

Eynəlkuzat Miyanəci "qəlb" deyərək insan ruhunu nəzərdə tutaraq onu bəşəri aləmdə "qonaq" adlandırır və əbədlilik yolu ilə səfərə çıxdıqlarını göstərməşdir. Alimin fikrinə, haqiqət yoluna qədəm qoyan möminlər cismən deyil, qəlbən bu səfərə başlayırlar. Qəlb üyankar çırpıntılara baxmayaraq, sanki buxovlanaraq cismində həbs edilmişdir. Maddi dünyanın faniyini anlayın, burada özünü müvəqqəti qonaq kimi hiss edən şəxs zamanın bitəcəyi vaxtı bilmir. Ona görə də iradəsinə zidd yaşadığı cahani özünün məhəbbəsi sayır. Mütəfəkkir burada gözəl bənzətmədən istifadə edərək ruhunu "quş" a, cismini isə "qəfəs" a bənzətməşdir. Ürəyini, ruhunu haqiqət yolunda qanadlanmaq istəyən quşla müqayisə edən şair bunu qürurla dilə gətirir. Bu "quş" həm də onun cismində hakimiyyət rəmzidir. O, öz nəfsini "sultan" a bənzətdərək sinəsində döyünən qəlb isə bu şahın xoş əvazlı "quş" u adlandırır. Ürəyin çırpınması insanın bəşəri aləmində yaşadığını sübut edirsə, ruh İlahi sevgisizlə mənən varlığını nümayiş etdirir. O, Ona qovuşacağı zaman əbədi xoşbəxtliyini qazanacaqdır. Bəziləri yaşamaq üçün cismi əsas götürürsə, digərləri qəlbin sevdasını əsl həyat kimi qiymətləndirirlər.

Əksər klassik Şərq ədəbiyyatında "ruh" un "quş" a bənzədilməsi kimi təşbehdən istifadə olunmuşdur. Eynəlkuzat Miyanəci yaradıcılığında rast gəlinən bu təşbehi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində əzmi, iradəsi və taleilə bir-birinə bənzəyən digər iki mütəfəkkirin yaradıcılıqlarından nümunələrlə müqayisə etmək mümkündür. XII əsrin görkəmli filosofu Şihabəddin Yəhya Sührəvərdini (1154-1191) və XIV əsrin böyük şairi İmadəddin Nəsiminin (1369-1417) əsərləri arasında həmin bənzətmə özünəməxsus şəkildə ifadəsini tapmışdır.

Əqidəsi uğrunda öldürülməkdən belə çəkinməyən dahi mütəfəkkir Şihabəddin Yəhya Sührəvərdinin ölümünə yaxın söylədiyi bildirilən məşhur bir şeiri vardır. Burada maddi dünyanın faniyindən bəhs olunur. Şair cismən yoxluğu heç də məhv kimi qəbul etməyərək öz ruhunu azad quşa bənzətməşdir:

*Məni meyit görən dostlara de ki,
Məni hüznü görüb ağlasınlar.
Məni meyit zənn etməsintlər,
Vallah mən meyit deyiləm.
Mən quşcuğazam və bu qəfəsimdir,
Uçmuş, ondan azad olmuşam [6, s. 644].*

Şairin burada "Mən bir quşcuğuzam, bu qəfəsimdir ... Ondan uçmuş, girov azad olunmuşdur" deməsi həmin təşbehin işləndiyi gözəl nümunələrdəndir. Cismini "qəfəs"ə bənzətməklə onda saxlanılan "quş"u öz ruhu andlandırmışdır. Əgər "quş" qəfəsindən azad olarsa, bu cismani sonluq sayılsa da, ruhunun əbədliliyə qovuşması deməkdir.

Bəzi məqamlarda Eynəlqızat Miyanəcini və Şihabəddin Sührəvərdini XIV əsrin böyük şairi İmadəddin Nəsiminin ideya sələfləri saymaq mümkündür. Sələflərindən fərqli olaraq, İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı tədqiqatçılar tərəfindən çox zaman görkəmli şair kimi araşdırılmışdır. Onun şeirləri bədii ifadələrlə zəngin olmaqla yanaşı, dərin fəlsəfi məzmunu ilə də tədqiqatçıları özünə cəlb etmişdir.

İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında çoxlu sayda gözəl təşbehlərə rast gəlinir. Onlar arasında sələfləri kimi ruhunu "quş"ə və cismini "qəfəs"ə bənzətdiyi nümunələr də vardır:

*Çıx qəfəsdən, gəlgil, ey bülbul, gülüstan seyrin et,
Bas qədəm meydani-əşq görəsən məvayi-əşq [2, s.30].*

Hürufi şair "ey bülbul" deyərək sanki ruhuna müraciət etmiş, həqiqi eşqin mahiyyətini anlayənların əbədliliyi vəd edən İlahi sevdanın yolunu tutduğunu göstərmişdir. "Çıx qəfəsdən" hökmü ilə sanki əsl məhəbbəti anlayən aşiqin maddi buxovlardan azad olmaq istəyini və əzmini nümayiş etdirmişdir.

*Həmin mövzuda yazılmış başqa beytində deyilir:
Can nə quşdur ki, qurtula deyəsan
Ənbərin zulfünün duzağından [2, s.184].*

Bu misralar əvvəlki beytlə səsləşir. Burada da İmadəddin Nəsimi canı, ruhu "quş"ə bənzətdikdən onun cismindən, yəni "qəfəs"indən qurtulmasını əbədliliyə qovuşmaq saymışdır.

Eynəlqızat Miyanəci yaradıcılığında bədiiyilə seçilən, eyni zamanda batini mənada fəlsəfi fikirləri ifadə edən çoxlu şeirləri vardır. Onlardan birində deyilir:

*Bizim dinimiz şahənə üzümüz və gözəlliyimiz, görünüşümüzdür,
Bizim küfrümüz o qara zulf, türkanə qaşlardır.
Onun yanağının və xalının gözəlliyindən bizim ağılmız divanədir,
Onun eşqinin şərabından hər iki cahən meyخانədir.
Bizim ruhumuz o bütdür, qəlbimiz bütxanədir,
Hər kim ki, bu dinin yolçusu deyil, o, bizdən xəbərsizdir [5, s.112].*

Eynəlqızat Miyanəci iman və küfrün insana xas duyğu olduğunu göstərərək onun cismində təəcəli etdiyini bildirmişdir. Filosofun fikrincə, bəşər övladının inamı, İlahi bağlılığı üzündən aydın görünür. Kamillik zirvəsinə ucalanların təmiz üzü, gözəl görünüşü onun dinini, etiqadını ifadə edir. Qara saçları və qaşları isə günahkarın kimliyindən xəbər verəcəkdir. Bir sıra lirik şeirlərdə rast gəlinən bənzətmələr burada da əksini tapmışdır. Gözəlin al yanağı və qara xalı aşiqin aqlını başından alıb onu divanəyə çevirir. Eşq şərabını dadanlar onun məstliyindən hər şeyi unudurlar. Bu məstlik aşiqi iki dünya arasında tərəddüddə qoyaraq bihüş edir.

Mütəfəkkir burada maraqlı təşbehdən istifadə edərək ruhunu büta, qəlbini isə həmin bütün saxlandıqı bütxanəyə bənzədir. Fars dilində "büt" iki mənəni daşıyır. Bu misrəni başqa cür də anlamaq mümkündür. "Büt" – "gözəl", "bütxanə" – "gözəlliklərin olduğu yer"dür.

"Şərab" mövzusunda gəlincə, bu anlayışın dini və fəlsəfi mahiyyəti bir-birinə yaxındır. "Dində insanlara cənnətdə vəd edilən nemətlər içərisində şərabın təsvirinə tez-tez rast gəlinir. Təfsirçilər tərəfindən həmin şərab "ruhi şərab" kimi başa düşülür. Çünki axirət əlminə hər hansı bir şey maddilikdən qat-qat uzaqdır" [3, s.87].

Həmin anlayışın fəlsəfi izahına gəlincə, işraqlıq cərəyanının banisi, XII əsrin böyük mütəfəkkiri Şihabəddin Yəhya Sührəvərdinin yaradıcılığında "ruhi şərab"ı vəsf edən beytlərə rast gəlinir:

*Onlar kimi olmaya bənzəmişlər,
Kəndlinin kəramətinə bənzərdir.
Ey kef yoldaşı, dur qalx, köhnə şərabı ver,
Qədəhlər dövr edən bədələrdə [7, vərəq 2].*

Bu misralarda da real mənada üzüm şirəsindən alınan adi şərabla ruhi şərab qarşı-qarşıya qoyulur. Şair "Ey kef yoldaşı, dur qalx" deyərək sanki dəbəbəli içki süfrəsində oturmış dostlarına müraciət edir. Onları bədələrdə köhnə şərab içməyə dəvət edir. Əslində isə yaşadığı həyat tərzini, mənbələrin onun haqqında verdiyi məlumatlardan da aydındır ki, Şihabəddin Sührəvərdi yaradıcılığında ifadə olunmuş bütün maddi nemətlər zahiri cəhətdən deyil, batini mənada başa düşülməlidir.

Şərab mövzusu ilə bağlı digər nümunəni XIV əsrin böyük hürufi şairi İmadəddin Nəsimi yaradıcılığında göstərmək mümkündür. Şairin şeirlərinə nəzər saldıqda burada şərab mövzusunda dair beytlər Şihabəddin Sührəvərdinin fikirlərinə çox yaxındır. Onlardan birində deyilir:

*Saqi, gətir bu məclis içində qədəh yurüt,
Sığmaz hədisü tövbəvi təqva, gətir şərab [2, s.25].*

İmadəddin Nəsimi bu beytində saqiye müraciətlə qədəhlərdə şərab gətirməsini istəyir. Təbii ki, onun təsvirini verdiyi bu süfrədə adi məclisi, içkiləri deyil, şərab anlayışına fəlsəfi mövqədən yanaşmışdır.

*Həmin mövzuya dair digər nümunədə deyilir:
Gövnü makandan keçmişəm, mə'ni şərabin içmişəm,
Cananə, üzün görmüşəm, başdan ayaq can olmuşam [2, s.135].*

Burada şairin məqsədi və şərabın mahiyyəti daha aydın görünür. Eynəlqızat Miyanəcini aşiqin məşuquna məftunluğu ilə bağlı şeirində deyilir:

*Mənim sevgilimin hüsnü camalı vardır,
Gözəl üzündə xəddi-xalı vardır.
Onun xalı və yanağını gərən kafir olar,
Hər bir şəxs ki, xalı vardır o kafir olar [5, s.117].*

Şair sevgilisinin gözəlliyini, gözəl üzünün təsvirini verir. Mütəfəkkir onun görünüşünün vəsfində üzünü, yanağını və burada fərqlilik yaradan qara xalını tərənnüm edir. Süfilərdə xal qeyb ələminin əlaməti kimi götürülür. Eynəlqızat Miyanəci bildirir ki, bu gözəl xalı görənələr onun məchulluğunda özlərini itirirlər.

Mütəfəkkirin ilahi gözəlliyi insan surətində cazibəsi kimi tərənnüm edən digər şeirində deyilir:

*O şəxs ki, o ürək və gözəl onun həyatı deyildir,
O xəddi-xalı, o şəkər kimi dodağı yoxdur.
Can və ürəyi qaş və zulf kimi aparır,
Hər iki cahanda müşrik və kafir deyildir.
Küfrü küflə süpürmək inandırıcı deyildir,
Çünki ondan başqa onun ayrı keyfiyyəti yoxdur [5, s.130].*

Eynəlqızat Miyanəci burada yaratdığı bədiiilik onun tərənnüm etdiyi eşqin həqiqi və məcazi olmasını bir qədər diqqətdən kənar saxlayır. Oxucunun gözləri önündə ilk növbədə sevən və sevməyən kəslərin fərqli duyğuları canlanır. Mütəfəkkir aşiqin dilindən sevgisinin əlamətlərini anladaraq gözəlin onun qəlbini almasını, bununla da həyatını ona bağladığını göstərməlidir. Bu gözəl aşiq olarkən onun xəddi-xalına, dodaqlarına vurulmalıdır. Şair burada da cismi və qəlbini bir araya sığdırmadığı fikrinə qayıdır. Əgər sufi təbircə, saçlar heç kimin görmədiyi qeyb ələmidirsə, saçlar salıklarda qarşılənmiş səhvəldir. Ruhun qeyb ələminə qovuşması cismani maddi bağlılığından bilmədən nöqsanlara yol verir. Eynəlqızat Miyanəci burada paklığı ilə ruhla zülfü və canla qası bir-birinə əks tərəf kimi qarşılaşdırmışdır. Şair həqiqət əşiqlərinin maddi dünya ilə mənəvi ələm arasında fərqi görməmələrini anlaşılmazlıq kimi qəbul edirdi. O bildirdi ki, qəflət yuxusundan ayılaraq əsl həqiqəti görmək üçün pisliklərdən təmizlənmək, saflaşmaq gərəkdir. Lakin bu məqamda filosof-şair pislikləri pisliklərlə təmizləməyi də doğru hesab etmirdi.

*Sanki yarımın başında iki zülfünün nazı vardır,
Gözəllikdən (dərbərlikdən) öldürməkdə işi uzun çəkdi.
Gülə hədis deyir, lələ ilə ayaqlaşır,
Ay üçün zireh çəkir, zöhrə ilə uyuşulaşır [5, s.122].*

Eynəlqızat Miyanəci "gözəllik" deyərək "dərbər" sözündən istifadə etmişdir. Bu kəlmə fars dilində "ürək aparıcı" deməkdir. O, aşiqin məşuqunun onun qəlbini ələ alaraq özünə bağladığını yanıqlı-yanıqlı anladır. Onun məhəbbəti cisman əzab verərək öldürür. Məşuqunun "Gülə hədis deyir, lələ ilə ayaqlaşır" mısrası həm fəlsəfi, həm də bədii xüsusiyyətlərinə görə qiymətləndirilə bilər. Mütəfəkkir çiçəkləri xatırladan "gül" və "lələ" kəlmələrindən istifadə etmişdir. Sözə fəlsəfi yanaşdıqda, "gül" qədərliyin başlarına qoyduqları papağın ortasına tikilən parçaya deyilirdi. Bu gül Bağdad gülü, hovuzlu, qəfəslə, qız gülü isə dəvrişlərə məxsus papaqlarda işlədilir. "Lələ"yə gəlincə, sufilərdə qədərli anladan çiçək kimi qəbul olunmuşdur. Onun yazılışında L, A, L, H hərfləri işlənmişdir. Əbcəd hesabına görə Lələ və Allah kəlmələri eyni rəqəmi verir: Altmış altı. İran əfsanəsində lələ yaşıl yarpaq üzərinə ildırım düşməsi nəticəsində alovlanıb donmuşdur. Lələnin içindəki qara nöqtə qəlbətdəki dağ, yanıqlı ifadə edir [3, s.94, 164]. "Gül"ə hədis deyərək burada seyxlərə, dəvrişlərə işarə edilmiş, "lələ" isə onların qədərliyi ki, həqiqət əşiqləri öz talelərini bənişirlər.

*Ömr edərək zülfünü meydana aparırsan,
Çovqan edərək şahları aparırsan.
Ey çovqan saçlı, əgər sən idarə etməni aparırsan,
Bir şey de, ey sonluqla aparırsan [8, s.282].*

"Çovqan" atlı savaşı oyunu olub, türk dünyasında geniş yayılmış, öncə saraylarda döyüşçülər yetişdirmək üçün oynanılmış, sonra da açıq havada xalqın, özəlliklə də çobanların oynadığı oyuna çevrilmişdir... Bu oyun daha konkret şəkildə minillər boyunca Azərbaycan, Orta Asiya, İran, Türkiyə, İraq və digər qonşu ölkələrdə məşhur olmuşdur... "Çovqan" oyunu haqqında ən əski qaynaq farsca olanlardır. Bu oyun Orta Asiyada yaşayan türklər arasında çox yaygın olmuşdur... "Çovqan" oyunu divan şairləri üçün ilham qaynağı olmuş, bir çox bədii ifadə vasitələrinin elementinə çevrilmişdir. Türk divan və təsvüv ədəbiyyatında isə quy da, çovqan da simvollaşdırılmışdır" [4, s.156-158, 163].

Nəticə / Conclusion

Ümumiyyətlə, Şərq ədəbiyyatı məzmunu ilə yanaşı, bədiiyi, ədəbi-nəzəri xüsusiyyətlərinə görə də, hər zaman tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Yaradıcılığı fəlsəfi istiqamətdən daha çox öyrənilən və müsəlman Şərqində mühakimələri, panteist fikirlərlə dövrünün zəka sahibləri arasında öz sözünü deyən, xələfləri üçün misilsiz ideya qaynağına çevrilən Eynəlqızat Miyanəcinin əsərləri çoxşəxəlliliyinə əsasən olduqca qiymətlidir. Mütəfəkkirin əsərlərində rast gəlinən bir çox bənzətmələrin xələfləri Şihabəddin Yəhya Suhrəvərdinin və İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı ilə müqayisəsi Şərqin sənət xəzinəsindən qaynaqlanmış bu mövzuya Azərbaycan ədəbiyyatı istiqamətindən bir baxışdır. Onun əvəzsiz irsi bədii obrazlı ifadələrə, bənzətmələrə də Şərq ədəbiyyatının misilsiz nümunəsi hesab edilə bilər.

Ədəbiyyat / References

1. Quliyeva Mahirə. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. Bakı, 2010.
2. Nəsimi. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1973.
3. Cəbecioğlu Ethem. Tasavvuf Terimləri və Deyimleri Sözlüğü. İstanbul, 2004.
4. Füzuli Bayat. Şamandan səməzənə oyun və oyunçu. Bakı, "Elm və təhsil", 2017.
5. ۱۹۹۲، تهران، عین القضاة الميائني تمهيدات.
6. ۱۹۶۵، عيون ابي اسبيعية، عيون الإنبياء في طبقات الأطباء، دار مكتبة الحياة، بيروت،
7. السهروردي شهاب الدين ديوان امام السهروردي
8. ۱۹۷۲، تهران، عین القضاة الميائني، نامه ها.

Художественно-философское содержание сравнений в творчестве Айналкузата Мийанеджи

Улькер Мамедова

Доктор философских наук, Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА, Азербайджан.

E-mail: u.z.m-9-9@mail.ru

Резюме. Заслуги выдающегося мыслителя XII века Айналкузат Мийанеджи (1099-1131) в азербайджанской науке и литературе велики. Философское содержание творчества ученого по стилистическим и языковым особенностям считается уникальными литературными образцами. В статье были выбраны и проанализированы сравнения и аллегории, использованные в стихах философа-поэта. Здесь его стихи на тему души и тела, вина, широко распространенные в восточной литературе, сравниваются с творчеством двух других мыслителей азербайджанской литературы: Шихабеддина Йахья Сухраварди (1154-1191) и Имадеддина Насими (1369-1417). Особое внимание мыслитель уделяет выбору слова в своих стихах. В статье наряду с художественным анализом стихов дается разъяснение некоторых слов, имеющих философское значение. Художественное выражение философских мыслей автора в приведенных выше примерах еще раз продемонстрировало философско-поэтическое качество Айналкузата Мийанеджи.

Ключевые слова: азербайджанская литература, Айналкузат Мийанеджи, Шихабеддин Сухраварди, Имадеддин Насими, поэзия, сравнение